

Bývalý františkánský klášter u kostela sv. Víta v Jemnici

The Former Franciscan Monastery of the St. Vitus Church in Jemnice

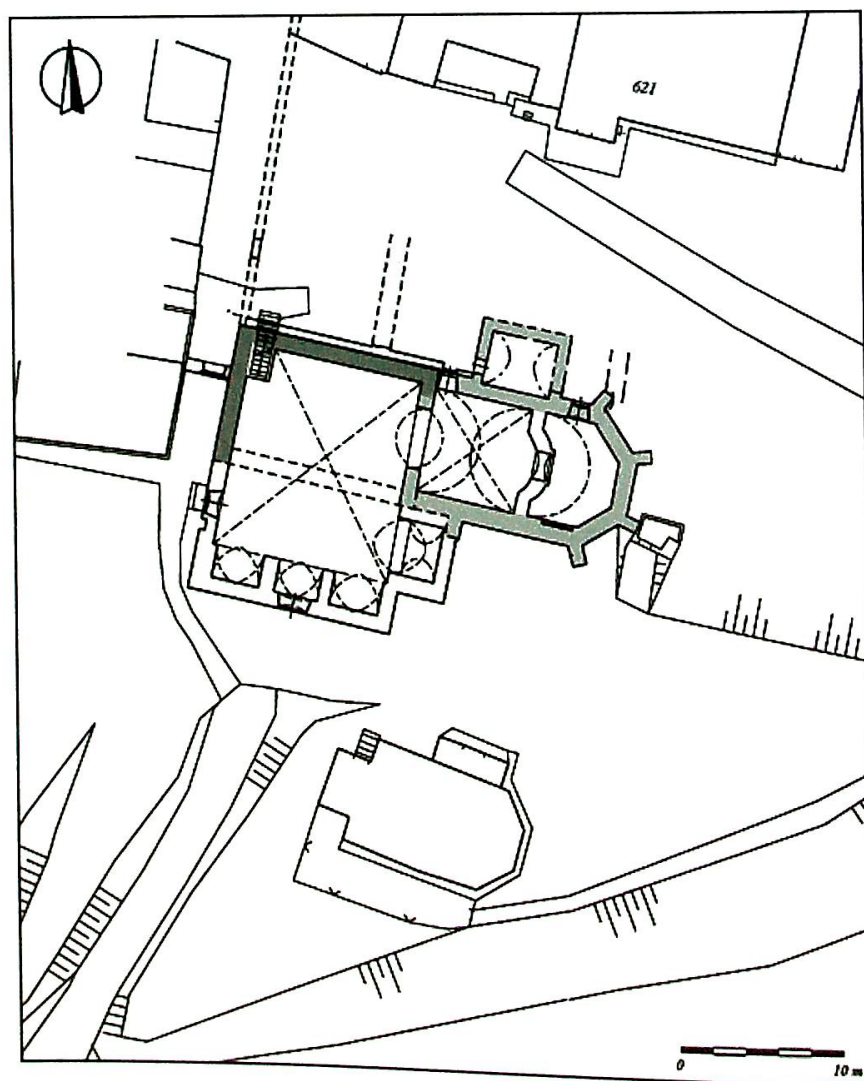
PETR HOLUB - DAVID MERTA

Abstract

The former Franciscan monastery of the St. Vitus church in Jemnice was founded in the year 1455, and it ceased to exist before the year 1560. The Jemnice townsmen continued to use the church until its deconsecration during the reforms of Josef II. The town owns the church until the present. Three archaeological excavations and two architectonic-historical surveys were carried out in the vicinity of the church.

Key Words

Franciscan monastery of the St. Vitus church, Jemnice, archaeological and archi-tectonic-historical research, convent

Tab.1 Kostel sv. Víta, celkový plán lokality a jejího nejbližšího okolí.
Číslem 1 vyznačena plocha archeologického výzkumu z roku 1993.

šení kláštera. Františkáni klášter opustili 17. září 1676. Budovy konventu byly v blíže neurčené době po tomto datu zbořeny.⁸

V kostele sv. Víta se konaly bohoslužby až do jeho zrušení za josefínských reforem roku 1785. Ještě před tím, v 70. letech 18. století byl kostel stavebně upravován. Po odsvěcení kostel koupila v dražbě hraběnka Daunová, která jej roku 1790 darovala městu Jemnici, v jehož vlastnictví je doposud.

Nejstarší dnes známý plán zachycující kostel a jeho okolí představuje indikační skica z roku 1824, kde je kostel půdorysně shodný s dnešním stavem, před západním průčelím je zděný domek v dnešní poloze, stejně tak rozsáhlejší zděná stavba severně od kostela. Půdorys kostela z roku 1881 zaznamenává vybavení interiéru, jinak se stavba neliší od dnešního stavu.⁹

Dispozice a stavební vývoj

Kostel je orientovaná jednodlná stavba. Má loď téměř čtvercového půdorysu, její jižní stranu vytváří trojice nik původních bočních kaplí. Na loď excentricky při severní straně navazuje trojboce zakončený presbytář, v interiéru přibližně o třetinu zkrácený barokní příčkou. Při jižním koutě lodi je u presbytáře umístěna čtvrtá kaple. Kostel je opatřen sedlovou střechou.

Západní průčelí je dvouosé se vstupem jižně od středu. Má obdélný obrys zakončený dnes trojúhelným štítem. V severní polovině průčelí je dobře patrné průčelí původní, které dokládá, že kostel měl střechu polovalbové konstrukce. Jižní část je vystavěna ze zdiva odlišné struktury, ke staršímu průčelí přisedá na spáru.¹⁰ Při jižním nároží je patrné původní řešení průčelí přecházejícího do stěny nejzápadnější boční kaple (viz dále). Zdivo kaple vytváří v obrysu dnešního průčelí výrazný stupeň, později dorovnaný cihlovou zazdívkou sjednocující obrys průčelí. Na jižní základnu štítu navazovala vyžlabená kamenná korunní římsa jižního průčelí. Vstup do lodi je současný s touto stavební fází,¹¹ v ose nad ním se nachází také v primární poloze okno s lomeným záklenkem.¹² V původním průčelí není žádná stopa po vstupu, pouze centrálně je zde umístěno okno. Jeho vztah k průčelí není jednoznačný. Průčelí je horizontálně členěno průběžným jednoduchým soklem. Dobře patrné jsou otvory po lešení a to v obou stavebních fázích. Otvory spolu výškově nesouhlasí, i jejich rozteče jsou v každé stavební fázi jiné.

K průčelí je kolmě přiložena zeď osazená portálem s rovným nadpražím.¹³ Zeď náležící konventu, můžeme považovat za součást jeho ohrazení.

Jižní průčelí kostelní lodi tvoří obdélník s centrálně proraženým vstupem. Druhotně řešený vstup nahradil prostřední z trojice oken.¹⁴ Okna jsou lomeně klenutá s oboustranně rozevřenými špaletami. Pozůstatky ostění dokládají jejich dělení středovým prutem zakončeným po obou stranách jeptiškou s centrální nečitelnou kružbou. Ostění jsou profilována jednoduchým výžlabkem.¹⁵ Za průčelím je skryta trojice kaplí, dnes krytá samostatnou pultovou stříškou.¹⁶ Průčelí je horizontálně členěno (podobně jako západní průčelí) jednoduchým průběžným soklem.

Severní průčelí tvoří jednotně strukturovaná plocha zdiva nejstarší stavební fáze kostela. Při mírně vystouplém severovýchodním nároží na zřetelnou spáru přisedá presbytář. Žádný z otvorů v průčelí není pravděpodobně primární, uvažovat můžeme snad o úzkém, dnes zazděném vstupu umístěném centrálně

8 J. Dvořák: Bývalý klášter a kostel sv. Víta, Zpravodaj města Jemnice, říjen 1980; J. O. Eliáš: Jemnice, kostel sv. Víta - Stavebně historický průzkum. SÚRPMO 1989. Nepubl. rkp.; B. Samek: Umělecké památky Moravy a Slezska, I. svazek J/N, 1999, s. 50 - 51; naposledy pak D. Foltýn a kolektiv: Encyklopedie moravských a slezských klášterů, Praha 2005, s. 329 až 331.

9 D. Foltýn a kolektiv: Encyklopedie moravských a slezských klášterů, Praha 2005, s. 330.

10 Zdivo severní (primární průčelí) je rádkové konstrukce, vyzdéné z kamenných ploten většinou obdobné velikosti, strukturu jižního zdiva charakterizují kamenné bloky, které určují i charakter jeho vrstvení.

11 Vstup je osazen lomeným portálem profilovaným oblounem a výžlabkem, profilace je ukončena pravoúhlým trojúhelným nosem.

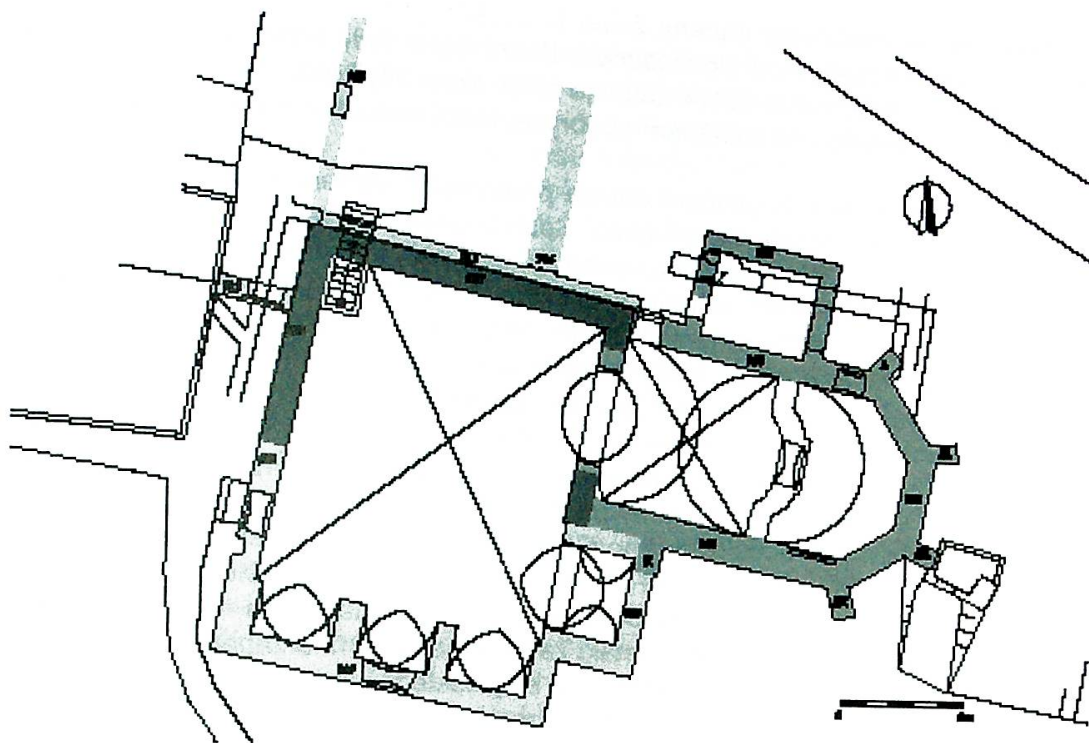
12 Okno bylo děleno středním prutem zakončeným dvojicí jeptišek, nad nimi pak byla kružba v podobě čtyřlístu.

13 Prosté okosení portálu je zakončeno štíhlým trojúhelným nosem.

14 Jeho vznik dokládá v interiérovém pohledu dochovaný letopočet 1770.

15 Okna jsou morfologicky shodná s oknem západního průčelí i okny presbytáře.

16 Původní řešení střechy lze odvozovat z některých dochovaných konstrukčních prvků. Jako nejpravděpodobnější se jeví, že průčelí bylo tvořeno trojicí štítů, nad každou kaplí, a z nich pak vybíhaly stanové střechy ukončené ve stěně lodi.

Tab.2 Kostel sv. Víta, základní analytický plán stavebního vývoje (tmavě šedá - nejstarší stavební fáze předklášterního horizontu, středně šedá - presbytář 2. stavební fáze, světle šedá - dostavba kostela a konventu)

asi v úrovni oken.¹⁷ Vstup při západním průčelí i jediné okno bylo proraženo až druhotně. Oknu předcházel nějaký nám neznámý otvor, jehož existenci dokládá zazdívka ze smíšeného zdiva. Plomba v úrovni přízemí je proti poměrně mohutné kamenné zdi, již odkryl archeologický výzkum, jedná se patrně o stavební úpravu po snesení této zdi, která v těchto místech byla provázána do kostelní lodi.

Presbytář je dlouhý, nepatrně odsazený, trojboce uzavřený. Polygonální závěr je opatřen třemi jednou odstupněnými diagonálními pilíři s pultovou stříškou. Další dva opěráky jsou po obou stranách presbytáře v úrovni východní stěny kaple Umučení Páně. Do opěráku na severní straně byla provázána obdélná stavba, jejíž valená klenba je dodnes patrná ve zdivu. Stavba byla zachycena archeologickým výzkumem (viz dále). Ve východní části průčelí, při vítězném oblouku, byl vyzděn vstup osazený lomeným portálem shodného provedení jako u vstupu v západním průčelí. Nad tímto vstupem se nacházel další, dnes zazděný vstup v úrovni oken (patra). Druhý vstup v přízemí do presbytáře je umístěn při samotném závěru, je osazen sedlovým portálem. Do presbytáře bylo na této straně druhotně (v baroku) proraženo okno, žádné starší se v těchto místech nenacházelo.

Presbytář je osazen čtyřmi okny s pozůstatky kamenných ostění shodné profilace i členění, jako okno průčelí západního. Dvě okna jsou ve východní a jihovýchodní straně závěru, druhá dvojice je v jižním průčelí. Západnější z oken jižního průčelí presbytáře bylo v baroku přezděno. Okno ve východním průčelí závěru má oproti ostatním zvýšený parapet. K jihozápadnímu opěráku presbytáře se přimyká rovný závěr kaple Umučení Páně. V jižní stěně je vyzděno lomené okno obdobného provedení jako v presbytáři a západním průčelí.¹⁸

Nad vítězným obloukem se na půdě dochoval původní štít řešený stejně jako v nejstarší fázi západního průčelí, který byl v pozdější době stavebně upravován, respektive částečně rozšířen. Viditelná je i valená kamenná klenba presbytáře odkazující svým charakterem na pozůstatky zaklenutí prostory severně presbytáře. Toto původní zaklenutí se v interiéru dochovalo v samotném závěru presbytáře po barokní úpravě využívaném jako sakristie.

¹⁷ Teoreticky můžeme předpokládat, že se jedná o původní okno. Tuto domněnku však narušuje neexistence druhého, symetricky umístěného otvoru, který by se měl logicky nacházet východně. Uvažovat lze i o průcho-
du do kláštera.

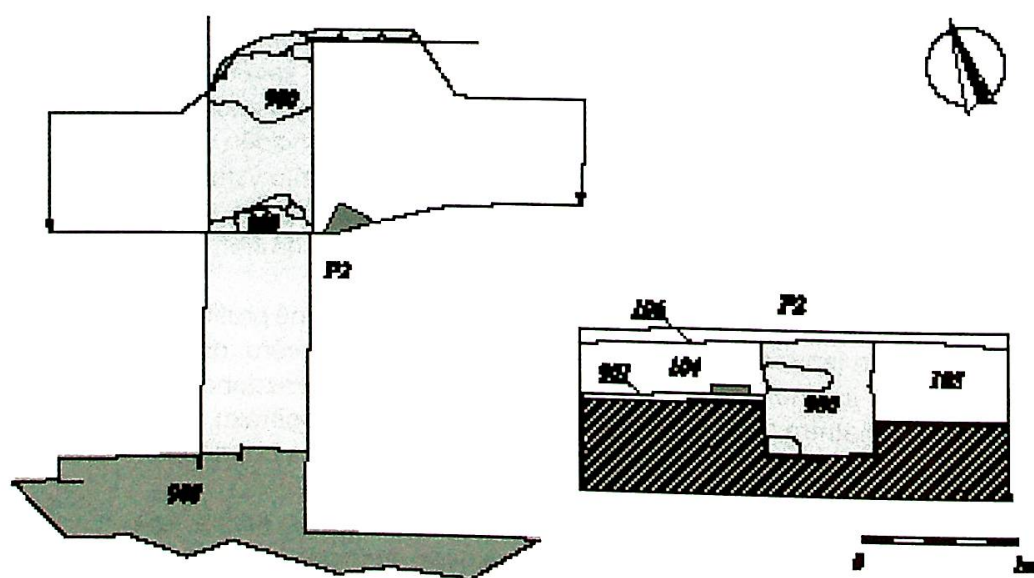
¹⁸ Okno bylo v baroku částečně upraveno.

V jižní stěně lodi se dochovaly náběhy žeber klínového profilu s výžlabkem, patřící původnímu zaklenutí lodi.¹⁹ Dnes je kostelní loď plochostropá. Boční kaple mají hrotitou valenou klenbu. Klenba presbytáře je valená, mírně lomená, vlastní závěr je řešen třemi díly klenby bez využití žeber. Uprostřed je předělen příčkou postavenou na zvlněném půdoryse, která nese iluzivní malbu od J. Winterhaldera (1774).²⁰

Na fasádě se místy dochovala původní omítka překrývající kamenné zdivo, dobře pozorovatelná je zvláště na jižní straně presbytáře v okolí oken. Špalety oken byly rámovány paspartami z jemnější omítky. Vápenná omítka měla původně barvu slonové kosti, zaomítán byl celý kostel.

Střecha je v současnosti sedlová, v úrovni presbytáře odstupněná a v souladu se závěrem trojboce zvalbená. Centrálně nad presbytářem je sanktusník. Střecha je pokryta šindelem. Z archeologických situací pochází zlomky plochých tašek. Ač se jedná pouze o několik exemplářů, můžeme uvažovat, že v některé ze středověkých stavebních fází mohla být střecha kostela pokryta pálenou krytinou.

Nejstarší stavbu dokládá západní průčelí a severní strana kostelní lodi zakomponovaná do mladší přestavby. Víme tedy, že původní kostelní loď dosahovala rozměrů 8,4 × 12,5 m. Tuto stavební aktivitu můžeme v konfrontaci s historickými prameny považovat za předklášterní. Následná úprava spojená s rozsáhlou rekonstrukcí a dostavbou obsáhla nový presbytář a výstavbu čtveřice kaplí spolu s rozšířením kostelní lodi k jihu. Původním úmyslem byla zřejmě výstavba nového klášterního kostela, ta se však neuskutečnila. Zcela zbourán byl pouze původní presbytář a byl nahrazen novostavbou. Kostelní loď byla ubourána jen částečně, v celé hmotě zůstalo zachováno severní a západní průčelí a také vítězný oblouk s částí štítu nad ním. Ponechané konstrukce byly následně zakomponovány do nové dispozice kostelní lodi. Drobnější úpravy nastaly až v období baroka - klasicismu někdy kolem roku 1770, tedy v době, kdy již klášter fyzicky neexistoval.

Tab.3 Kostel sv. Víta, situace v sondě položené v místnosti severně presbytáře. šedě zdivo místnosti, šrafované skalní podloží.

19 V literatuře se většinou spekuluje, že klenba nebyla dokončena...Např. B. Samek, citovaná práce.
20 B. Samek: citovaná práce, s. 50.

Závěrečné shrnutí

Nejstarší dnes známé antropogenní aktivity v prostoru kostela sv. Víta můžeme dle archeologických nálezů položit až do 15. století. Archeologické výzkumy nedoložily rozsáhlé pohřbívání v okolí kostela. Trojice hrobů jižně kostela dle našeho názoru nedokládá předpokládaný rozsáhlý, intenzivně využívaný hřbitov, který měl kostel obklopovat.²³ Intenzivně se pohřbívalo snad jen v interiéru kostela. Za pozůstatky konventu lze označit všechny archeologicky sledované a dokumentované substrukce historických konstrukcí severně od kláštera.

Archeologický výzkum spolu s dokumentací stavebních konstrukcí doložil, že kostel obsáhl dvě rozsáhlé stavební fáze spadající do období středověku, přičemž starší lze pravděpodobně považovat ještě za předklášterní. Kdy kostel vznikl, nedokážeme v současnosti určit.

Jak bylo řečeno, z konventu se dochoval jen kostel sv. Víta. Pozůstatky konventu jsou s největší pravděpodobností částečně zakomponovány v domcích stojících severně kostela, případně v drobné stavbě před západním průčelím. Konventu pravděpodobně náležel podle konstrukce středověký sklep umístěný za závěrem presbytáře, směřující pod kapli sv. Anny. Archeologizované pozůstatky klášterních staveb se nachází v parčíku severně od kostela sv. Víta.

Literatura:

- J. Dvořák: Bývalý klášter a kostel sv. Víta, Zpravodaj města Jemnice, říjen 1980.
J. O. Eliáš: Jemnice, kostel sv. Víta - Stavebně historický průzkum. SÚRPMO 1989, nepubl. rkp.
D. Foltýn a kolektiv: Encyklopedie moravských a slezských klášterů, Praha 2005.
P. Holub - D. Merta: Odvodnění kostela sv. Víta v Jemnici, nálezoá zpráva č.j. 19/06 v archivu Archaia Brno o.p.s.
P. Holub - D. Merta: Sanace vlhkého zdiva kostela sv. Víta v Jemnici, nálezoá zpráva č.j. 71/2006 v archivu Archaia Brno o.p.s.
K. Kuča: Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku, 2. díl, 1997.
B. Samek: Umělecké památky Moravy a Slezska 2 (J-N), 1999.

Summary

The former Franciscan monastery of the St. Vitus church in Jemnice was founded in the year 1455, and it ceased to exist before the year 1560. The Jemnice townsmen continued to use the church until its deconsecration during the reforms of Josef II. The town owns the church until the present. Three archaeological excavations and two architectonic-historical surveys were carried out in the vicinity of the church.

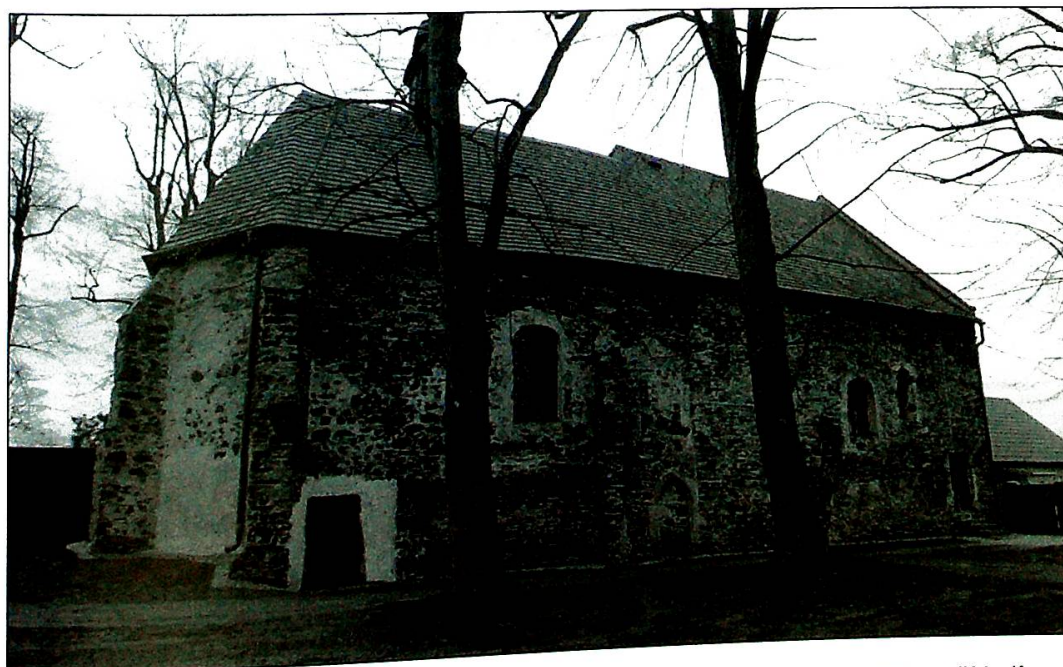
The church is approximately oriented longitudinal single-aisle edifice. The nave is almost square in ground plan and the presbytery adjoins eccentrically to its northern side. As the research has made clear, the church stood here already before the Franciscan community arrival. The original construction preserved partially included in the church nave until the present. All archaeologically detected and documented remains of historic constructions to the north of the monastery can be considered as convent remains. Only St. Vitus church preserved from the former convent. The convent remains are partially included in the houses situated to the north of the church, or in the tiny building in front of the western facade. Archaeologized remains of monastic buildings are located in the small park to the north of the St. Vitus church.

Archaeological research proved intensive burial activity only inside the church. Tomb triplet to the south of the church does not prove the hypothesized large and intensively used cemetery that supposedly surrounded the church.

23 Podle pamětníků bylo údajně větší množství hrobů nalezeno ve svahu před západním průčelím.

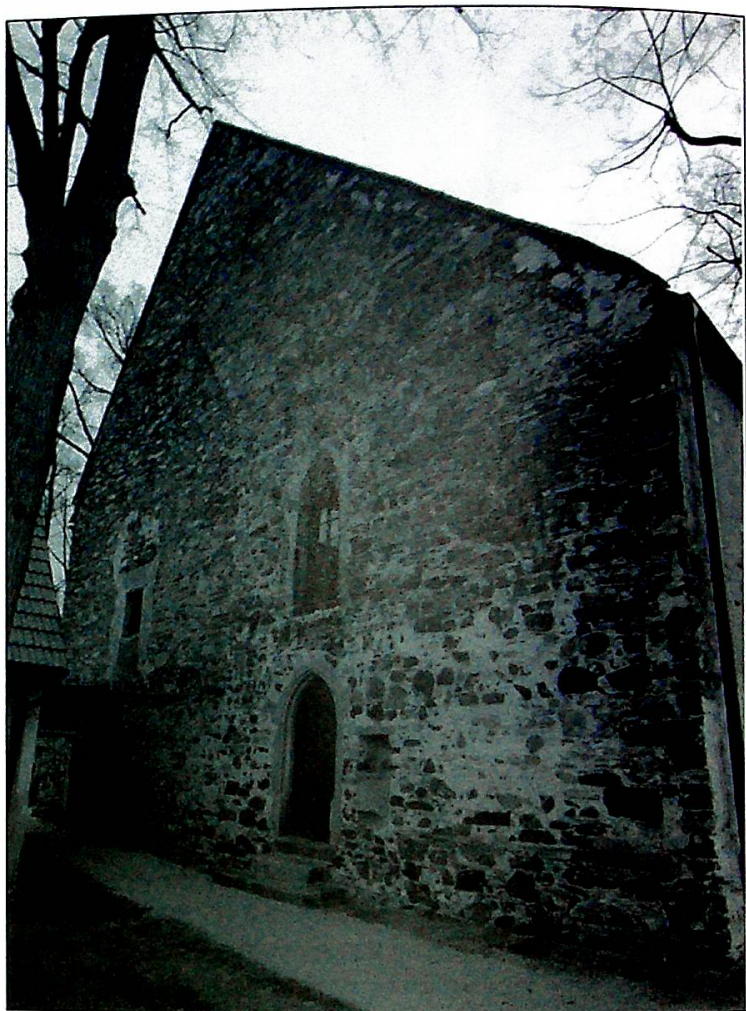

Obr. 1 Pohled na kostel sv. Víta od severozápadu.

Obr.2 Pohled na severní průčelí kostela sv. Víta. Dobře je patrná spára mezi starší lodí a presbytářem.

Obr.3 Západní průčelí kostela sv. Víta. V levé části je dobře vidět původní průčelí, při jihozápadním nároží patrné původní řešení přistavěné mladší fáze.

Obr.4 Západní průčelí kostela sv. Víta.
Detailní pohled na primární štít kostelní lodi.

Obr.5 Západní průčelí kostela sv. Víta. Detailní pohled na původní řešení štítu v návaznosti na římsu ukončující jižní stěnu kostelní lodi ve třetí rozpoznané stavební fázi..

Obr.6 Půda kostela sv. Víta s původním štítem nad vítězným obloukem, pohled od západu.
Vidět je rozšíření štítu v mladší stavební fázi. V popředí rub valené klenby presbytáře.

Obr.7 Pohled na původní štít nad vítězným obloukem z prostoru nad kostelní lodí. Vzadu pak je patrná konstrukce vystavěná na vynášecím pasu rozepřeném mezi opěrnými pilíři.

Obr.8 Pohled na korunu jižní strany presbytáře se čtveřicí trámových kapes, které tvořily původní strop kaple Umučení Páně.

Obr.9 Sonda v prostoru místnosti severně presbytáře kostela sv. Víta. Dobře je patrné řešení místnosti vůči vlastnímu presbytáři.

Obr.10 Pohled do sondy v prostoru místnosti severně presbytáře, odkryté koruny zdi.

Obr.11 Pohled do výkopu pro odvlhčení severní stěny kostela. V popředí jižní špaleta vstupu do místnosti při západní straně presbytáře se základy prahu. Při severní zdi kostelní lodi je vidět základ zdiva ambitu.